

Kapuvári Katalin

Grün bácsi legendája

Szeretném elmondani, hogy a nemrég múlt század ötvenes, hatvanas éveiben hogyan éltek együtt a zsidók és a keresztények egy vidéki kisvárosban. Egyszerűen csak elmesélem, úgy, ahogy azt gyermekszememmel láttam.

Mivel nagyon korán megtanultam olvasni, hamar túlestem a fellelhető mesekönyvvállományon. Hétéves koromtól igazi, vaskos regényeket bújtam. Emlékszem, a legfőbb gondom az volt, hogy a nehéz Jókai-, Verne-kötetektől majd leszakadt a karom, alig bírtam megtartani őket! Így korán a kezembe került Anna Frank naplója is. Mire a végére értem a 44-ben elhurcolt kis zsidólány történetének, már én voltam ő, nem a képzelet és az álmodozás szárnyán, hanem ott és akkor.

A felháborodás olyan nagy hullámokat vetett bennem, hogy szigorú nevelésemről elfelejtkezve, nekiszaladtam anyámnak a kérdéseimmel: Hogy engedhették? Miért nem találtatok ki valamit? Miért nem mentettétek meg őket?

Édesanyám ez egyszer nem figyelmeztetett az illendőségre, csak megállt az asztal és a tűzhely közötti útján, leeresztette felhajtott köténye szélét, lehúzgálta, lesimogatta, és csak ezután nézett rám. Ahogy felém fordult, tágra nyílt a szeme, és égszínkék bogarában az igazság súlyos pillanatát láttam. Ritkán használt csendes hangon ezt mondta: Kislányom! Mi valóban nem tudtuk, hogy a halálba viszik őket! Barátnőim voltak köztük! Amikor vitték őket az állomásra, szaladtam mellettük a városon át! Búcsúzkodtunk, integettünk! Férfiak tették ugyanezt ismerőseikkel. Olyan mondatokat váltottak, hogy: Majd vége lesz ennek is, mint minden másnak, aztán jöttök hazafelé! Mit kérsz hát számon énrajtam? Az elképzelhetetlent?

Megértettem. És egy életre megjegyeztem azt is, hogy a tudatlan ember tehetetlen. De nekem azonnal tennem kellett valamit. Azt találtam ki, hogy apámtól elkértem egy üres határidőnaplót, és még aznap felírtam az első lap tetejére: „Kedves Anna!” Elmondtam neki, hogy én olvasni szeretek ugyan, de írni nem nagyon, mégis, mivel nem élhette végig az életét, majd én mindennap leírom neki, milyen élni! Élheti az én napjaimat, velem! Nyolc éven át sok-sok füzet telt be, a lap tetején a megszólítással: Kedves Anna, ma ez történt velünk.

Ha visszagondolok, egy kezemen számolhatom meg, hány zsidó családot ismerem városkánkban, mert mindössze négyet.

A legrangosabb és a legurasabb külsejű a helyi szociális otthon igazgatója volt. Nem zsidó lányt vett feleségül, két fiúk is volt már. Az asszonyok sűrűn bólogattak, ha látták őket szépen együtt sétálni: De jól jártak ezek egymással!

A másiknak konfliskocsija és egy fényes fekete szőrű lova volt. A vasútállomásról hordta be a népet a városba. Nagydarab, jókedélyű emberre emlékszem, aki az ostorát megemelve, minden járókelőnek kiköszönt a járdára.

Aztán volt egy méteráruboltos. Az elképzelhető legszebb pillanatokot szerezte nekem, mikor suhogva-kavarogva teregette egymás alá-fölé a sok gyönyörű kelmet. S mivel akkoriban még minden ruhánkat varrattuk, ki nem jöttünk tőle vásárlás nélkül! Úgy tudta ajánlani a sok káprázatos selymet, szövetet, hogy nem tudom, hová mentem szívesebben: a cukrászdába vagy ruhaanyag-nézőbe!

De őket csak így ismertem, ilyen néha-napján, nem úgy, mint Grün bácsit. Róla aztán van miről emlékezni! Vegyesboltja volt pontosan velünk szemben, az utca másik oldalán. Egy rogyófélben lévő, régi parasztház első szobája lett megnyitva az utca felé. A bolt zöldre festett deszka külsőajtaját egy fekete vaspánt és egy valószínűtlenül óriási lakat zárta le. Ez nagyon hatásosan ellenállt a behatolásnak, nem úgy, mint a mellette lévő ablak, ami kirakatként lett elképzelve. De pókhálón kívül más nem volt benne, nem is lehetett, ugyanis kényelmes, nagy kijáratot ütött rajta a bolt jókora macskájának! A helyiség kicsi volt, alig két- három ember fért el a pult előtt. De jól tették, ha egymásba kapaszkodtak, mert a padlón vastagon állt a csúszós olaj, a finom, mindent átjáró szagáról már majdnem el is felejtkeztem! Körben a falon, valaha fehérre festett polcok sorakoztak. Édes barátságban ült ott a krumpli a kenyérrrel, a zsír a petróleummal, a cukor az ecettel, s ha néha rádőltek egymásra, volt egy kis tisztogatás, aztán kész.

A pulton nagy, kerek, üveg cukorkatartók sorakoztak. Volt egy selyemcukros, egy gyermekbe valónak nevezett savanyú cukros, egy kakas-nyalókás és egy karamellásüveg. Nekünk gyerekeknek ez volt vágyaink középpontja. Ha néha kaptam apámtól 20 fillért, már repültem is át az országúton, csak az üvegek előtt fékeztem le. Ott volt a gyönyörűséges dilemma: mit vegyek? Egy selyemcukrot vagy két karamellát?

A bolt homályos üveglakában pöndörödő papírcsíkok hirdették, mikor mit lehet kapni a legolcsóbban. A kézzel és tintaceruzával írt reklám csakúgy működött, mint manapság, az lett kecsgetően kiírva, amiből túl sok volt raktáron, vagy már kezdett megromlani. Elhiszi azt nekem valaki, hogy a reklámozott kilós zsírt, amikor kettévágta a nagykés, egy egér ugrott ki belőle? Visítottak az asszonyok, szidták Grün bácsinak a felmenőit azok minden jellemzőjét megemlítve, de eszükbe se jutott, hogy a másik hibátlan zsírt ne vegyék meg. Jól kikiabálták magukat, oda-vissza és harag nélkül ment mindenki a dolgára.

A reklámkiírások között sokáig volt egy állandó felirat: „Nálam mindig meleg a kenyér!” És tényleg. Gyakran kopogtatták a ropogós, langyos kenyérhéjat, csodálkozva annak állandó, kellemes melegén. Egészen addig tartott ez az idilli állapot, míg egyszer nyitva maradt a raktár ajtaja, és valaki elámulva fedezte fel a meleg kenyér titkát. A hatalmas, barna-fehér foltos macska ott aludt elnyúlva a kenyeres polcon, egyszerre két kenyeret is beterítve! Amikor egyet kihúztak alóla, szépen átfordult a következőre. Volt nagy kiabálás, méltatlankodás, és mindenki ismét-

telten megkapta a fajtájára vonatkozó jelzőket! De még azon melegében minden jelenlevő vásárló kapott a pult alól egy fél deci házipálinkát, és ezzel véget is ért az ügy. Az egész várost bejárta ugyan a történet, de miért, miért nem, a legjobb adoma lett belőle, még néha azóta is emlegetik: „Nálam mindig meleg a kenyér!”

Grün bácsi és az én szüleim jó viszonyban voltak egymással, aminek az volt az oka, hogy apu kiségtette őt egyszer a kutyaszorítóból. Az történt, hogy a városunk zsidó közössége tetemes pénzt kapott Amerikából, hogy méltó emlékművet állítsanak a vissza nem tért áldozatok emlékének. Erről mit sem tudott senki, míg egy este megjelent nálunk Grün bácsi. Siralmas kéztördeléssel elmondta, hogy a nyáron jönnek emlékműnézőbe az ajándékozók megbízottjai, de hát egyéb nagy bajokra fordítódott a pénz, aztán most már sehol semmi, csak a baj. Apám, mint híresen szépen faragó kőműves segítsen rajta. Cserébe Grün bácsi régi szőlőjéből kaphatunk egy szép darabot, igaz, hogy nem ingyen és csak zsebszerződéssel, mert akkoriban másképp nem lehetett. Meg is állapodtak, gyönyörű vörös andezitből szép és impozáns emlékművet emeltek, aranybetűs emléknévsorral. Hogy milyen volt a fogadtatása, azt mi már nem tudtuk, mert jött a tavasz, mentünk az új szőlőnkbe nyitni. Nemsokáig örültünk neki, mert egyszercsak megjelent egy másik család is, akiknek ugyanez a szőlőtábla lett eladva, hasonló módon, mint nekünk, de szerencsére jóval későbbi időpontban.

Hazamentünk. Otthon az egyébként teljesen feldúlt édesanyám kedvesen kézenfogott engem, és azt mondta: „Gyere kislányom, átmegyünk Grün bácsihoz!” Egyik kezével fogta a kezemet, a másikat meg olyan furcsán, végig a köténye alatt tartotta. Lassan mentünk, beszélgettünk, derűsen, szépen. Aztán ahogy beléptünk Grün bácsi boltjába, anyám előrántotta a köténye alól a kezét, benne a kenyérvágó késsel! „Hát maga meg mit képzelsz? Így kell üzletelni? Most rögtön írja le, hogy a szőlő a miénk, vagy itt helyben elvágom a torkát!” Grün bácsi tisztában volt vele, hogy a drámaiság csak a nyomatékot szolgálja, de hápogott, kapkodott, hogy ő mostanában nem is emlékszik, miket csinál, de a szőlő a miénk lett, és a jó viszony is megmaradt közöttük. A túllépésnek ilyen egyszerű formáját alkalmazták: ami volt, volt, ami elmúlt, elmúlt. Igen ám, de ezt a késes fenyegetést anyám akkor visszakarta, amikor a borkimérés előtt, ahol dolgozott, szívrohamban meghalt egy idősebb férfi. Grün bácsi hosszú időn át terjesztette, hogy anyám mérgezett bort árul! Ez bármilyen képtelenség is volt, de erősen elvette a borivók kedvét az ivástól! Inkább Grün bácsihoz tértek be, áttérve a pálinkájára.

Amíg csak állt ez a régimódi kis vegyesbolt, végig így zajlott benne az élet. Az emberek mehettek volna máshová is vásárolni, de szerettek ide járni. Sehol nem volt ilyen eseménydús és emberközeli a hangulat, mint itt. Grün bácsi mindenkinek meghallgatta a problémáját, és csavaros eszével hasznos tanácsokat osztogatott.

Itt minden megtörténhetett, és minden elsimult.

Történt egyszer, hogy egy esős délután be volt zárva a bolt nagy, zöld deszkaajtaja. De a vaspánt nem volt rajta, és motoszkálás is hallatszott bentről. Az egyre gyülekező asszony nép tudta, hogy Grün bácsi benn van a fiával, de vártak, vártak, csak nem nyitottak ki. Elvesztették a türelmüket, ököllel jól rájuk verték az ajtót: „Na mi lesz már, nyisson már ki, nem érünk rá egész nap itt ácsorogni!” Mire a Grün fiú kiordított rájuk az üveglablak macskakijáratán: „Kuss legyen odakinn, mert keresztényfejekkel rakom ki a járdát!” Erre aztán kitört a finomság az asszonyokból is, és jól megmondták, mit csináljon ez a pimasz zsidó kölyök! Majd nemsokára kinyílt az ajtó, volt még egy kis szócsata, de a lelke mindenkinek rendben volt, mert kimondhatta, amit gondolt, és nem pátyolgatott magában sértést. És ezért nem volt tovább az esetről egy hang sem.

Bár én naponta átszaladtam ebbe a kis boltba, de nem csak a gyakori karamellavásárlás húzott oda. Nagyon tudtunk együtt beszélgetni, bármit meghallgatott, ami nekem fontos volt: mit tanultam aznap az iskolában, mit főzött délre édesanyám, hány inge van apámnak a szekrényben, és hogy már tudok nyújtott lábbal is cigánykerekezni. Így aztán amikor elolvastam Anna Frank naplóját, elmondtam neki, hogy nem tudom, hogyan gyógyítsam be a szívemet. Ekkor Grün bácsi kihúzott egy fiókot a pult alatt, és elővett egy aranyrámás kis fényképet. Megnézte, majd szó nélkül a kezembe adta. Családi fénykép volt. Egy fehér kalapos hölgy, három csipkeruhás különböző korú kislány és egy dús hajú, nagy szemű fiatalember képe. Nézttem, nézttem, s mivel a fiatalemberben felismertem Grün bácsi vonásait, tudtam, mit tartok a kezemben. A hajdani családja, akik közül csak ő maradt életben. Igaz, új családot alapított, de ez a régi is mindig, mindenhol ott volt vele. Rajtam kívül másnak nem mutogatta ezt a fényképet. Nem osztotta ezer apró részre a fájalmát, hanem viselte, nap mint nap, egyben. Engem sem vigasztalt, csak valami olyasmit mondott, hogy a folyó sem folyik visszafelé vagy felfelé, és az élet is ilyen. Nem nagyon értettem én ezt akkor még.

Továbbra is mindennap átszaladtam, mert a vegyesboltban nemcsak cukorka volt, meg Mit ugrálsz?-nevű csokoládé, hanem egyéb gyerekcsalogató is. Kisfiúknak sallangos kisostor, kislányoknak meg gyűrű! Igaz, hogy alumíniumból és csak egy méretben, de a közepén ötszirmú virággal, aminek a szirmai piros vagy kék zománccal voltak kiöntve. Egy forint volt e kincs ára, erre már gyűjtenem kellett. Amint apám észrevette, hogy számolgotam a kettő és az öt filléreseimet, azonnal kipótolta, és már szaladtam is át, gyűrűt venni. Grün bácsi nyújtotta is felém a kék színűt, de én tiltakoztam: „Pirosat kérek, csakis pirosat!” Kifizettem, futottam haza, ott felültem a szokott játszóhelyemre az udvarunkon száradó három óriási nyárfarönk egyikére. Felhúztam a gyönyörű gyűrűmet! Annyira lötyögött az ujjamon, hogy a begörcbített hüvelykujjammal folyamatosan tartani kellett. Így aztán

nem csoda, hogy hamarosan észrevettem: volt gyűrű, nincs gyűrű. Egyszerűen elhagytam, és becsúszhatott a mozdíthatatlan rönkök alá. A veszteségen kívül elkezdett feszíteni a félelem is, mi lesz ha anyám megtudja, ő aztán nem híve a pénzpazarlásnak!

Az eltűzött gyermeki félelem egyre beljebb hajszott a kétségbeesésbe. Végül a nyugtalanság visszahajtott a Grün bácsi boltjába. Megálltam a pult előtt, és csak sírtam sokáig, majd elcsukló hangon elmondtam, milyen szörnyűség történt. Grün bácsi nézett egy darabig, aztán azt mondta: „Megmondtam neked, hogy a kéket vedyed! Az áll jól a szemed színéhez! Na, nesze, itt a kék, amit az előbb itt hagytál!” – azzal már el is fordult, mert ő maga sem hitte, hogy ajándékot osztogat. Jobban meglepődött saját magától, mint én a gyűrűtől.

Otthon édesanyám azt mondta: „Nem piros volt még délelőtt ez a kő?” Lehajtottam a fejemet, hazudni nem mertem, és tudtam, tudtam, hogy most engem Grün bácsi megmentett!

Aztán múltak az évtizedek, és a kis bolt öreg vályogtéglaí beleolvadtak az esőkbe és az időbe. Grün bácsi befejezte a boltoskodást, de továbbra sem hazudtolta meg önmagát! A város főterén volt egy autóparkoló, ahol még hosszú évekig szedte a parkolási díjakat, ha esett, ha fűjt, ő mindig ott volt. Igen ám, de elég hamar kiderült, hogy a parkoló ingyenes, nem kell érte fizetni! A parkolócedula meg nem más, mint a papírboltban kapható tombolajegy! Ezt már mindenki tudta, de mégis, olyan helybéli autós egy sem akadt, aki le nem szurkolta volna a kétforintost a fürgén odafutó Grün bácsinak, aki már nyújtotta is érte a kék 26-ost vagy a piros 84-est!

Ereklyeként bántak vele az emberek, mert ennyi találékonyság már szórakozást jelentett, nem bosszúságot és valami kimondatlan jóvátételt. Többet volt szabad neki, mint másnak.

Hát, így élt együtt régen a nép, ha zsidó volt, ha keresztény. A nyugalom és a béke emléke kísért, ha ilyen szavak hozzák bennem elő a múltat: meleg kenyér...

keresztényfejek...

kék köves gyűrű...

Fecske Csaba

A távirat

A mennyezet repedéseit és nedvességfoltjait bámulta. Volt belőlük bőven. Ismerte már minden négyzetcentiméterét, talán a saját tenyerét se jobban, új repedéseket, eddig nem észlelt, új foltokat keresett, és ha talált, örült egy kicsit, icipicit, annyira csak, amennyire a lényegtelen dolgoknak lehet, nem is öröm volt ez tulajdonképpen, valami metafizikai nedvesség, ki ne száradjon a lélek.

Bámulta a tekintetnek szinte áthatolhatatlan, hólyagszerű ablakot, amelynek üvege mögött mintha mindig köd ülte volna meg a világból az ablakkeret által kimetszett tájat a vörhenyes, kopaszodó fenyőkkel, a vadszőlővel befuttatott nővérszállással, ahol olyan álmosan és ráérősen történt minden, s lett ősz, tél, tavasz és nyár, hogy szinte észre se lehetett venni, milyen évszak is van valójában. Önmagában forgott az idő, mint a fájdalom.

Amikor idehozták, pár nap múlva az ablakhoz húzott egy széket, és arcát az ablaküveghez szorítva bámult kifelé egész nap. Legszívesebben a nővérszállást nézte, történések szempontjából az ígérkezett legizgalmasabbnak, ám az öreg, málladozó vakolatú épület nagy bosszúságára a látótér peremén helyezkedett el, az ablak síkjában jobbra, szemét csaknem ki kellett fordítania, ha látni akarta a bejáratot, a ki- és belépő alakokat, akik jobbára lányok, fiatal nők voltak a környék egészségügyi intézményeinek dolgozói, néha egy férfi, hozzátartozó vagy udvarló. Kis románcokat szőtt magában, élményekre éhezett elméje a valóság hiányzó darabkáit készségesen és nagy fantáziával pótolta. Szinte átnyomta arcát az üvegen a lehető legjobb látószög elérése érdekében, mintha bele akart volna hajolni az éppen aktuális eseménybe. Aztán felhagyott ezzel a gyerekesnek tűnő elfoglaltsággal, kérdezték is a szobatársai, mi van öreg, már nem érdekli, mi van odakint. Érdekelte, persze hogy érdekelte, de túlságosan is kifárasztotta, szeme egyre gyakrabban fájt az erőltetéstől, könnyezett, reggelente erősen becsipásodott, már csak igen ritkán ült be az ő házimozijába.

A mosoda égbenyúló, néha gőzt pőfékelő téglakéménye krematóriumra emlékeztette, egyszer járt a debreceniben, sose felejtí el a nyomasztó élményt. Elborzadva nézte, ahogy a tetemet a kemencébe tolják. Éjjel a kémény mögé bújt a hold, onnét bukkant elő halvány fényével megvilágítva az ágyak meszesgödreit, amelyeknek mélyén a sors könnyörtelen futószalagjáról lepottyant alakok heverték.

Nem tud aludni, fészkelődik az ágyon, látja magát facsemetékkal a vállán, behúzza maga mögött a kertkaput, idegesítően nyikorog, meg kéne már olajozni, gondolja, nem álmodja ezt, ébren van, túlságosan is, látja az egészet, ami történik,

a kert fáit, az eget, érzi, hogy forogni kezd vele a világ, utánakap az ásonak, átvilan rajta, hogy utánakap, de mégsem nyúl utána, a kéz nem engedelmeskedik, pedig úgy hiszi, volna ereje hozzá, ahhoz is, hogy így émelyegve és szédelegve talpon maradjon, de nem marad talpon, elterül a földön megadóan, mint a lekaszált fű, persze mindennek abban a pillanatban nem volt a tudatában. A képek kifolynak a szeméből, miként a gondolatok is az agyából, bár nem veszíti el az eszméletét, a gondolatoknak csupán az árnyéka jelenik meg az agyában. Utólag próbálja meg rekonstruálni a történeteket, visszaragasztani helyére az időből kitépett darabkát.

Még tartott a nyár hosszú agóniája, sejtette inkább, mintsem látta az erdő agyvérzéses fáit, a pirosodó csipkebogyókat, az ablak alatti fenyőkön játszadozó, s tűzcsóvaként tovatűnő mókusokat, fenyőmagot keresgélő rigókat. Apró neszekből, kis színfoltocskákból rakta össze és emlékeivel egészítette ki a szegényes valóságot, amit az időnként durván rátörő fájdalmak hitelesítettek és emeltek kozmikus magasságokba. Egy-egy rakoncátlan fényugár a bokrok épen maradt leveleiről a kórterembe tévedt, megvillant a mennyezet és a falak kusza ábrái között, ott motozott idegesen és bizonytalanul, mint betörő zseblámpájának a fénye. Úgy érezte, nem is az idő múlik, csupán az élete, mely rágatlan falatokban tűnik el valami irdatlan, mohó szájban.

Ősz után tél jön, ki ne tudná, mégis meglepte őket az érkezése. Hirtelen, nagy dérrrel-dúrral jött. Az ablak nyitva volt, amikor megérkezett az első hó, az ablak alatt nedves lett a deszkapadló, amit csoszogó léptek koptattak simára eszten-dők során. A fiának írott levél elázott az asztalon, gyanútlanul otthagytá, amikor elment ebédelni. Most kezddhetem előlről, mérgeződött. Nehezen ment neki az írás, a betűformálás, meg az is, hogy kigondolja, mit írjon voltaképpen, mert csak lényegtelen dolgok történtek vele, azzal idegesítse a fiát, hogy közölje vele, tegnap is befostam meg ilyenek... Nincs is magának fia, mondta Bélus, aki tizenöt évesen került ide a második agyműtétje után, különben már meglátogatta volna. Az öregre bízta Bélus apja a gyerek tanítását, ne maradna el teljesen a tanulásban, második éve maradt ki az iskolából a műtétek miatt. Számtan feladatokat adott fel neki, várta a megoldást, percek teltek el, Bélus a semmibe meredt, nos, szólt halkán, de sürgetőleg az öreg. Felállt a faszom, mondta Bélus, a szerelmemre gondoltam, Erikára, ha látná maga, milyen klassz csaj, a maga fasza is felállna, ha egyáltalán még fel tud állni, mondta a gyerek, miközben borjúlábként meredő nemiszervét simogatta. Majd jön, amikor tud, rengeteg elfoglaltsága van, magyarázkodott az öreg. Mentségeket akart felhozni a fia védelmére és a saját szomorúsága és fájdalma enyhítésére. Ült csak az ágyon szóttanul, bámult maga elé üres tekintettel. Ült, ült sokáig, beleette magát a délutáni csöndbe, mint rozsdás szeg a korhadtszékába.

Reggelre feketerigó-tetemet találtak az ablakpárkányon, bizonyára az üveg közé

kirakott szalonna csalogatta oda. A csalóka remény tüzénél fagyott halálra szerencsétlen. Hideg napok sorjázta, eltörik a kutya a kanyarban, mondta Eszter nővér vörös tenyerét dörzsölgetve. A fagyos hóban már messziről hallani lehetett a lépteket, mintha tojáshéjon tapostak volna a lábak. Elmúlt karácsony, elmúlt újév, és az öreg fia csak nem jött. Az öreg belebetegedett. Lehet, hogy a láza is a hiábavaló fájdalmas várakozás miatt szökött fel.

A parkban a fák alatt még fehérlett néhány hófolt, amikor az öreg táviratot kapott, hogy a fia közúti balesetben meghalt. Elgázolta egy teherautó, épp kórházba jövet. De ezt már csak a temetés után tudta meg a feleségétől, akinek az arcát szinte felismerhetetlenné torzította a fájdalom. Szinte gyűlölködve nézték egymást a konyhában. Egyedül voltak. Mint két rozsdás vaskampó az üres falon, ahonnan kivitték a bútorokat.